

**GENUSCONGRUENTIEVERSCHIJNSELEN BINNEN
DE NEDERLANDSE NP**

JAN PEKELDER

1. Inleiding

Sinds Paardekooper (1956, 1962, 1986), Klein (1977) en Van den Berg (1979) wordt ervan uitgegaan dat in metaforische NP's als (1) N1 en N2 congrueren in genus als Det1 genusmarkeerder is.¹

- (1) [*die*_{Det1}   *schat*_{N1}   *van*   *een*   *jongen*_{N2}]_{NP}
genus DE   DE   DE

De verklaring voor deze observatie wordt gezocht in de syntactische structuur van (1). Det1 is niet slechts bepaling bij N1, zoals in de niet metaforische NP in (2), maar bij de gehele NP. Zie (3).

- (2) [*een zoon* [*van een buurman*]_{PP}]_{NP}
(3) [*die* [*schat van een jongen*]]_{NP}

De argumenten die in de literatuur worden aangedragen voor de afwijkende syntactische structuur van (3) zijn zowel van semantische als syntactische aard. Verhaar (1997) formuleert het als volgt: “ENC phrases are associative constructions such that the first noun is an evaluative classifier and the second noun the head. The reason why the prepositional phrase is nonextraposable is that that phrase is the head, not an attribute.” (1997: 287).²

Kortom, vanuit een semantisch oogpunt is N2 het hoofd en syntactisch gezien vormt de PP het hoofd, hetgeen blijkt uit zijn onverplaatsbaarheid. In deze bijdrage beperken we ons tot een onderzoek naar voormelde genuscongruentie en hopen aannemelijk te maken dat daar semantische factoren aan ten grondslag liggen in plaats van een specifieke syntactische structuur.

¹ De term ‘metaforische NP’ gaat terug op Pekelder (1993).

² ENC – Evaluative Nominal Classifiers (Verhaar 1997).

2. Balans Paardekooper

Degene die zich het meest diepgaand met onderhavige genuscongruentieverschijnselen heeft beziggehouden is Paardekooper (1956, 1962, 1986). Laten we zijn data nog eens langslopen. De vraagtekens en asterisken in (4)–(30) zijn van hem.³

Paardekooper (1956) merkt allereerst op dat Det1 binnen de metaforische NP qua genusmarkeerders *die/dat* kan bevatten, desnoods *deze/dit*, terwijl *de/het* niet per se zijn uitgesloten maar zeer zeldzaam. Verder wijst hij op het “unieke verschijnsel” dat Det1 “meestal” het genus van beide N’s aangeeft. Zie (4) en (5).

- (4) *dat vod van een papier*
- (5) *die schat van een jongen*

Tevens stelt hij vast dat als N1 een *het*-woord is en N2 een *de*-woord, de genusmarkeerder *dat* kan zijn, maar soms ook *die*. Zie (6) en (7). Onder verwijzing naar (8) en (9) wijst de auteur er verder op dat de regel desondanks “vrij ingewikkeld” lijkt te zijn. Hij gaat hij hier echter niet verder op in.

- (6) *dat vod van een jurk*
- ?(7) *die vod van een jurk*
- (8) *dat schaap van een jongen*
- ?(9) *dat kalf van een jongen*

Als N1 daarentegen een *de*-woord is en N2 een *het*-woord, dan zijn zowel *dat* als *die* uitgesloten. Zie (10) en (11).

- *(10) *dat schat van een kind*
- *(11) *die schat van een kind*

Genusmarkering door middel van een adjectief lijkt echter wel altijd mogelijk te zijn. Het richt zich dan echter uitsluitend op N1. Zie (12) en (13).

- (12) *zo'n lieve schat van een beest*
- (13) *wat een lelijk serpent van een meid*

Kijken we vervolgens naar Paardekooper (1962). Op grond van (14)–(23) bevestigt hij zijn eerdere observatie dat genusmarkeerders zijn uitgesloten met N1 als *de*-woord en N2 als *het*-woord.

- *(14) *die schat van een kind*
- *(15) *dat schat van een kind*
- *(16) *die engel van een meisje*
- *(17) *dat engel van een meisje*
- *(18) *die deugniet van een kind*

---

³ Zoals bekend zijn Paardekoopers data gebaseerd op zijn idiolect. Zie verder noot 4.

- * (19) *dat deugniet van een kind*
- * (20) *die pracht van een jurkje*
- * (21) *dat pracht van een jurkje*
- * (22) *die schat van een dekentje*
- * (23) *dat schat van een dekentje*

Voor het eerst verbindt hij hier syntactische consequenties aan door de structuur onder (3) voor te stellen. Paardekooper (1962) neemt met andere woorden aan dat de genusmarkeerder bepaling is bij de twee N's tegelijk. Op grond van (24)–(27) voegt hij daar echter aan toe dat de zaken waarschijnlijk toch nog gecompliceerder zijn. Er schijnt een “ekstra-nauwe band” te zijn tussen Det1 en N1. Ook hier gaat hij helaas niet verder op in.

- (24) *dat kalf van een jongen*
- * (25) *die kalf van een jongen*
- ? (26) *dat schaap van een jongen*
- * (27) *die schaap van een jongen*

Kijken we ten slotte naar Paardekooper (1986). Op basis van (28)–(30) merkt hij opnieuw op dat N1 en N2 bij aanwezigheid van een genusmarkeerder bij voorkeur hetzelfde genus hebben. Hij concludeert dat N2 hier mogelijk kern is en N1-*van-een* iets dat lijkt op een voorbepaling.

- (28) *die schat van een jongen*
- * (29) *dat kalf van een jongen*
- * (30) *die schat van een jongetje*

Op grond van het bovenstaande lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat het vooralsnog onduidelijk is of er binnen de metaforische NP regels voor genusmarkering heersen, en zo ja van welke aard deze precies zouden zijn.⁴ We wijzen erop dat Paardekoopers opmerking over de “ekstra-nauwe band” tussen Det1 en N1 een syntactische, dat wil zeggen structurele verklaring voor de genuscongruentieverschijnselen meteen al minder aantrekkelijk maakt, want dat zou betekenen dat Det1 een dubbele syntactische verbinding onderhoudt, namelijk met de rest van de NP en met N1. Bovendien rijst de vraag welke syntactische structuur Paardekooper voorziet voor de metaforische NP's zonder genusmarkeerder. Ten slotte wijzen we erop dat een syntactische verklaring niet afdoende is zolang onderhavige verschijnselen eerder een kwestie van tendensen lijken te zijn dan van regels. In de volgende twee paragrafen onderzoeken we daarom eerst of en, zo ja, in hoeverre een semantische verklaring adequater is.

⁴ Daar de data van Paardekooper (1956, 1962, 1986) op zijn idiolect gebaseerd zijn, dienen deze met enige argwaan bekeken te worden. Introspectieve data zijn per definitie onbetrouwbaar, niet alleen omdat de steekproef uit één enkele proefpersoon bestaat, maar ook omdat een en dezelfde persoon niet altijd constant is in zijn acceptabiliteitsoordelen. Als we de data uit de drie artikelen vergelijken wordt dit laatste trouwens twee maal bevestigd. Beschouwde Paardekooper (8) aanvankelijk als acceptabel, later wordt dezelfde constructie als twijfelachtig aangemerkt, namelijk (26). Een andere verschuiving zien we in (9), (24) en (29). Hoewel het hier steeds om dezelfde constructie gaat, is (9) volgens hem twijfelachtig, (24) acceptabel en (29) onacceptabel.

3. Twee semantische eigenschappen van de metaforische NP

In tegenstelling tot N1 in niet metaforische NP's als (2), hier herhaald als (31), lijkt N1 binnen de metaforische NP N2 te kwalificeren (vgl. Van den Berg 1979, Everaert 1992 en Verhaar 1997).

(31) *een zoon van een buurman*

(32) *een schat van een jongen*

(33) *een schattige jongen*

In (32) vervult *een schat* bijgevolg een semantische functie die vergelijkbaar is met die van *schattige* in (33), i. e. kwalificatie van x. Er is ook een verschil. De laatste NP bevat een vrijwel onbeperkt adjectivaal paradigma, terwijl het paradigma van N1 in (32) voornamelijk laudativa en depreciativa toelaat (vgl. Lombard 1930, 1931).⁵ Het semantisch onderscheid tussen (31) en (32) is duidelijk: in de eerste kan N1 afhankelijk van context en/of situatie verschillende semantische functies vervullen, zoals 'verwantschap', 'bezit', 'product', enz. (vgl. Janssen 1974). De kwalificerende semantische functie is echter uitgesloten.

Een tweede semantisch verschil tussen (31) en (32) is dat metaforisch N1 en daarmee de gehele NP emfatisch gekleurd is. In tegenstelling tot de niet metaforische NP kan deze dan ook voorafgegaan worden door het exclamatieve en dus emfatische *wat een*. Vergelijk (34) en (35).

* (34) *wat een zoon van een buurman!*

(35) *wat een schat van een jongen!*

Zie ter verdere illustratie (36)–(40) met tussen haakjes een indicatie van het beoogde emfatische effect.⁶

(36) *een sukkel van een eerste bediende* (± medelijden)

(37) *een hummel van een jongen* (± vertedering)

(38) *een propje van een jongen* (± spot)

(39) *een pracht van een jongen* (± bewondering)

(40) *een monster van een jongen* (± afgrijzen)

Onze conclusie is tweeledig. In de eerste plaats constateren we dat de betekenisstructuur van (32) parallel loopt met die van (33).⁷ In de tweede plaats stellen we vast dat

⁵ Enkele N1's bezitten echter eerder een kwantificerend betekenisaspect: *een boom van een jongen*.

⁶ Terzijde wijzen we erop dat Baarslag (1952) (39) onderscheidt van de rest, omdat er in deze constructie een genominaliseerd bijvoeglijk naamwoord op de N1-plaats staat.

⁷ Terzijde wijzen we erop dat de betekenaarstructuur van (32) daarentegen parallel loopt met die van (31) en niet met die van (33). In de laatste is *schattige* vormelijk immers de bepaling, terwijl dat in (31) en (32) de PP's *van een buurman* en *van een jongen* zijn (vgl. Pekelder 2002). In tegenstelling tot Paardekooper gaan we er dus niet vanuit dat betekenisstructuur en betekenaarstructuur in principe parallel lopen (1956).

de kwalificerende functie van laudatief of depreciatief N1 verantwoordelijk is voor het emfatisch karakter van de constructie.

4. Tendensen in plaats van regels

Paardekooper (1956) vermoedde reeds dat een grote hoeveelheid taalmateriaal onontbeerlijk is voor de detailonderzoeker. Teneinde meer zicht te krijgen op onderhavige genuscongruentieverschijnselen hebben we ons dan ook niet beperkt tot introspectieve data à la Paardekooper, maar zijn overgegaan tot de samenstelling van een corpus van 479 NP's.⁸ Van deze bleken er 98 ingeleid te worden door een van de volgende genusmarkeerders: *de*, *het*, *dat*, of *die*, één door *dit* en geen door *deze*.⁹ Zie schema 1 waarin we het genus van N1 en N2 weergeven door middel van hoofdletters en de genusmarkeerders in cursief.¹⁰

+genusmarkeerder	GENUS N1 – GENUS N2				+
	DE-DE	HET-HET	HET-DE	DE-HET	
<i>de</i>	7%	–	–	–	7%
<i>het</i>	1% (IF)	–	5%	–	6%
<i>dat</i>	3%	6%	17%	1% (IF)	27%
<i>dit</i>	–	–	1% (IF)	–	1%
<i>die</i>	57%	–	1% (IF)	1% (IF)	59%
<i>deze</i>	–	–	–	–	–
+	67%	6%	22%	–	100%

Schema 1. N-genera met genusmarkeerder (n = 98)

Als we deze gegevens naast de opmerkingen van Paardekooper (1956, 1962, 1986) leggen, dan lijkt zijn stelling bevestigd te worden dat N1 en N2 meestal hetzelfde genus hebben als er een genusmarkeerder op de eerste plaats staat: in 70% van de gevallen hebben N1 en N2 hetzelfde genus als de genusmarkeerder (7% + 57% + 6%). Het is echter

⁸ Van deze 479 metaforische NP's is het overgrote deel ontleend aan Royen (1953), namelijk 450. De overige zijn ontleend aan De Groot (1949), Overdiep (1949), Den Hertog (1973), Van den Toorn (1973), Haeseryn e. a. (1997) en Paardekooper (1956, 1962, 1986).

⁹ We beschouwen *dit* hier als een idiosyncratisch feature. Zie verder noot 11.

¹⁰ We beperken ons onderzoek tot metaforische NP's die worden ingeleid door een van de genoemde genusmarkeerders (zie schema 1) of door *een* (zie schema 2). In ons corpus bevinden zich echter nog andere NP's, die soms worden ingeleid door een genusmarkeerder. Omdat het hier altijd archaische vormen en/of idiosyncratische features betreft, laten we deze buiten beschouwing. Het gaat om (de aangegeven percentages zijn afgerond): NP's die worden ingeleid door $\emptyset$ (10%), *wat een*, *zo 'n*, *geen en een of andere* (10%), *den*, *dien*, *dezen*, *dezelfden*, *een of anderen*, *harer*, *onzes*, en *wier* (10%), (*mijn*, *jouw*, *je*, *uw*, *zijn*, *haar*, *onze* en *hun*) (8%), of een telwoord (*twee*) (0,5%).

opmerkelijk dat we een vergelijkbaar percentage vinden als de NP wordt ingeleid door *een*, dat geen genusmarkeerder is: 73%. Zie schema 2 (61% + 12%).¹¹

-genusmarkeerder	GENUS N1 - GENUS N2				
	DE-DE	HET-HET	HET-DE	DE-HET	+
<i>een</i>	61%	12%	12%	15%	100%

Schema 2. N-genera zonder genusmarkeerder (N = 200)

Dit wijst erop dat de tendens twee N's met hetzelfde genus te gebruiken niet noodzakelijkerwijs samenhangt met de aanwezigheid van een genusmarkeerder, zoals Paardekooper suggereert. Zijn stelling dient bijgevolg gewijzigd te worden in: onafhankelijk van het woord dat de NP inleidt, blijken N1 en N2 meestal hetzelfde genus te hebben. Verder blijkt uit schema 1 dat Paardekoopers observaties op twee punten worden bevestigd. *De* en *het* zijn zeldzaam (resp. 7% en 5%) en *dat* en *die* zijn uitgesloten bij een DE-HET-NP (IF). Zie (10), (11) en (14)–(23). Tevens blijkt dat zijn observaties op één punt kunnen worden genuanceerd. De gegevens uit schema 1 wijzen er namelijk op dat de HET-DE-NP nooit wordt ingeleid door *die* (IF). Vergelijk Paardekoopers acceptabiliteitsoordeel in (7). Voorzover wij kunnen zien, wordt hij op één punt in het ongelijk gesteld door onze gegevens. We constateren namelijk dat zijn intuïties ernaast zaten voor wat de genusmarkeeders *deze* en *dit* betreft. *Deze* komt in het geheel niet voor en *dit* betreft een idiosyncratisch feature.

Ten slotte lijken onze gegevens tegenstrijdig te zijn met betrekking tot Paardekoopers stelling dat de genusmarkeerder tevens bepaling is bij N2. Det1 is nooit *het* in de HET-HET-NP, terwijl de genusmarkeerder *dat* duidelijk veel minder voorkomt in de HET-HET-NP dan in de HET-DE-NP. Als onderhavige genusmarkeeders tevens bepaling bij N2 zouden zijn, dan zou men juist verwachten dat ze het frequentst zijn in de HET-HET-NP. Geheel in strijd hiermee lijkt echter het optreden van *die*. Opvallend genoeg is deze genusmarkeerder immers zeer frequent in DE-DE-NP's en tegelijkertijd totaal afwezig in DE-HET-NP's. Hetzelfde geldt voor *de*, zij het in mindere mate. Dit lijkt erop te wijzen dat onderhavige genusmarkeeders tevens bepaling zijn bij N2. We komen hierop terug in de paragrafen 5–7.

Onze voorlopige conclusie is dat er geen noodzakelijk verband lijkt te bestaan tussen het gebruik van een genusmarkeerder en genuscongruentie tussen N1 en N2. In de rest van deze bijdrage zullen we proberen tot een verklaring te komen voor deze observatie. Naar we hopen zal daarbij tevens duidelijk worden waarom de genusmarkeerder *die* frequenter is dan *dat*, *de* en *het* zeldzaam zijn, *dit* een idiosyncratisch feature vertegenwoordigt en *deze* niet in ons corpus voorkomt.

¹¹ De percentages in de schema's 1 en 2 zijn afgerond. De afkorting IF betekent: idiosyncratisch feature, i. e. het betreffende type komt maar één keer in het gehele corpus voor. Verderop zal, naar we hopen, duidelijk worden waarom deze types idiosyncratisch zijn.

5. Het emphatische karakter van de metaforische NP

Hoewel men over het algemeen aanneemt dat het verschil in deixis tussen *deze* en *dit* (nabijheid) en *die* (afstand) tot de meest centrale eigenschappen van deze aanwijzende voornaamwoorden behoort, is het in het kader van ons betoog van belang erop te wijzen dat de verwijzende kracht van *die* en *dat* minder sterk is dan die van *deze* en *dit*. Vergelijk Haeseryn e. a. (1997), die opmerken dat *dit* en *deze* in het algemeen sterker verwijzen dan *dat* en *die*, als ze niet samen in de zin voorkomen. Ze voegen daaraan toe dat de taalgebruiker met *deze/dit* duidelijk aangeeft dat het om de door hem bedoelde zelfstandigheid gaat en niet om een andere. Ze concluderen dat *deze/dit* in geschreven taal, waar geen gebruik gemaakt kan worden van middelen die de duidelijkheid bevorderen als intonatie, mimiek, gebaren en een beroep op de situatie, dan ook veel vaker voorkomen dan in gesproken taal. Waar het ons hier om gaat is dat naarmate de verwijzende kracht van deiktische elementen zwakker is, *deze* zich gemakkelijker lenen voor emphatisch gebruik. Voor de aanwijzende voornaamwoorden betekent dit dat *die* en *dat* gepaard kunnen gaan met een min of meer sterke vorm van emfase, terwijl bij *deze* en *dit* emphatisch gebruik zo goed als uitgesloten is. Deze laatste bezitten dan weer een formeel betekenisaspect. Vergelijk ter illustratie (41)–(42) met (43)–(44), en (45)–(46) met (47)–(48).

Met emfase:

(41) *die Jantje van jullie vind ik een vervelend kereltje*

(42) *dat zit hier maar de hele dag met zijn duimen te draaien alsof ie niks beters te doen heeft*

Formeel:

*(43) *de zaak is die (: mijn assistent is plotseling ziek geworden)*

*(44) *het probleem is dat (: we hebben geen geld meer)*

Met emfase:

*(45) *deze Jantje van jullie vind ik een vervelend kereltje*

*(46) *(Nederlandse toneelspelers zijn waardeloos) dit kan niet praten, dit kan zich niet bewegen*

Formeel:

(47) *(toen sprak de minister van Justitie) deze hield staande (...)*

(48) *het probleem is dit (: we hebben geen geld meer)*

Met betrekking tot de metaforische NP kunnen we nu de volgende semantische hypothesen formuleren: het verschijnsel dat het niet-emphatische *deze* en *dit*, in tegenstelling

tot het emfatische *die* en *dat*, geen genusmarkeerder kunnen zijn hangt samen met het hierboven behandelde emfatische karakter van deze constructie.

6. De kwalificerende functie van N1 binnen de metaforische NP

Een belangrijke functie van *de* en *het* bestaat uit het markeren van de identificeerbaarheid van de op deze lidwoorden volgende N (vgl. Haeseryn e. a. 1997). In (49) en (50) markeert het bepaald lidwoord het feit dat *man* en *meisje* identificeerbaar zijn met behulp van de context en/of situatie.

(49) *ik heb de man ontmoet*

(50) *ik heb het meisje een snoepje gegeven*

Een belangrijk verschil met *die* en *dat* is dat deze laatste, naast het markeren van de identificeerbaarheid van N, tevens extra de aandacht vestigen op de specificiteit van N. Dit verschil is te illustreren aan de hand van (51)–(54) (vgl. Haeseryn e. a. 1997).

(51) [*de jongen*]_{NP} *komt altijd te laat op school*

(52) [*die jongen*]_{NP} *komt altijd te laat op school*

(53) [*het meisje*]_{NP} *is al drie keer blijven zitten*

(54) [*dat meisje*]_{NP} *is al drie keer blijven zitten*

Binnen de NP's in (51) en (53) dragen *jongen* en *meisje* het primaire accent, en *de* en *het* een secundair accent. Binnen de NP's in (52) en (54) zijn er daarentegen drie mogelijkheden. Of het primaire accent is gelijkelijk verdeeld over *die* en *jongen*, en *dat* en *meisje*, of *die* en *dat* dragen het primaire accent en *jongen* en *meisje* een secundair accent, of *jongen* en *meisje* dragen het primaire accent en *die* en *dat* een secundair accent. Deze observaties ondersteunen de stelling dat *de* en *het* in (51) en (53) in de eerste plaats de identificeerbaarheid markeren van *jongen* en *meisje*, terwijl *die* en *dat* in (52) en (54) tevens in staat zijn de aandacht te bepalen bij de specificiteit van deze N's. De constructies in (55) en (56) wijzen op hetzelfde verschijnsel (de streepjes geven het primaire accent aan dat hier bovendien contrastief is).

(55) *ik fotografeer [de jòngen]_{NP} niet [het mèisje]_{NP}*

(56) *ik fotografeer [dèze jongen]_{NP} niet [die jongen]_{NP}*

De voorkeur voor *die* en *dat* als genusmarkeerder in de metaforische NP boven *de* en *het*, wordt nu duidelijker. Gezien de observatie hierboven dat N1 N2 kwalificeert en bijgevolg **specificeert**, ligt het voor de hand dat N1 eerder wordt voorafgegaan door *die* en *dat* dan door *de* en *het*, omdat het eerste paar, in tegenstelling tot het laatste, sterker specificerend is.¹² In dit verband dienen we er nog op te wijzen dat *de* en *het* in bepaalde

¹² Het ziet er naar uit dat de N1 van de metaforische NP, in tegenstelling tot die van de niet metaforische NP, zelf ook eerder specifiek verwijst dan niet-specifiek. Vergelijk: *zij krijgt 's avonds vaak bezoek*

contexten en/of situaties toch het primaire accent kunnen dragen. Expressief gebruikte bepaalde lidwoorden hebben echter een andere functie dan het emphatische *die* en *dat*. Zie (57)–(60) (de streepjes geven weer het primaire accent aan).

(57) *Nederland is hèt land van de kaas*

(58) *dat is dè winkel voor zulk goed*

(59) *die sukkel van een jongen*

(60) *dat kind van een man*

In de eerste twee constructies wordt de entiteit waar *land* en *winkel* naar verwijzen door middel van een impliciete vergelijking met andere, niet genoemde entiteiten voorgesteld als de zaak bij uitnemendheid, of als de beste in haar soort. Het gaat hier, met andere woorden, om **de kwaliteit van de aangeduide entiteiten**. Deze kwalitatieve interpretatie kan worden verkregen door de betreffende entiteit met extra kracht te identificeren door middel van een primair accent op Det. De zaken liggen geheel anders in metaforische NP, omdat N2 daar een emfatisch gekleurde kwalificatie ontvangt. Het gaat in (59) en (60) niet om de kwaliteit van de door N1 genoemde entiteiten, maar om **de specificiteit van het aan N2 toe te kennen kwalitatieve kenmerk, i. e. het laudatieve of depreciatieve betekenisaspect**.

De conclusie van deze paragraaf luidt als volgt. Gezien de observatie dat *de* en *het* vooral de aandacht vestigen op de door N aangeduide entiteit, terwijl *die* en *dat* daarenboven extra de aandacht vestigen op de specificiteit van de kwalificatie die N1 toekent aan N2, hoeft het geen verwondering te wekken dat *de* en *het* binnen (2) minder frequent als genusmarkeerder optreden dan *die* en *dat*.

7. Niets menselijks is ons vreemd

De laatste vraag die we dienen te onderzoeken luidt: hoe verklaren we dat *die* als genusmarkeerder veel frequenter is dan *dat*? De schema's 3 en 4 stellen ons in staat deze vraag op een bevredigende manier te beantwoorden. Het eerste schema geeft aan dat het aantal metaforische NP's dat een voor [+menselijk] gemarkeerde N2 bevat, veel hoger is dan het aantal metaforische NP's dat een voor [-menselijk] gemarkeerde N2 bevat. Met uitzondering van de genusmarkeerder *het* geldt zowel voor de genusmarkeerders als voor *een* dat ze in grote meerderheid metaforische NP's inleiden die betrekking hebben op menselijke wezens.

---

van een schat van een buurman en zij krijgt 's avonds vaak bezoek van een zoon van een buurman. De laatste is zowel grammaticaal onder een specifieke als onder een niet-specifieke lezing van *zoon*. Dat wil zeggen: deze N1 kan hier zowel naar verschillende leden van de categorie 'zoon' verwijzen, als steeds naar hetzelfde lid. De metaforische NP lijkt daarentegen wel grammaticaal te zijn onder een specifieke lezing van *schat*, maar (zeer) twijfelachtig onder een niet-specifieke lezing. Dat wil zeggen: deze N1 verwijst bij voorkeur steeds naar hetzelfde lid van de categorie 'buurman'.

	N2		+
	[-menselijk]	[+menselijk]	
<i>de</i>	0,5% (IF)	1,5%	2%
<i>het</i>	1%	1%	2%
<i>die</i>	1,5%	18%	19,5%
<i>dat</i>	1,5%	7,5%	9%
<i>een</i>	21,5%	46%	67,5%
+	26%	74%	100%*

Schema 3. N2 en [$\pm$ menselijk] (n = 298)¹³

Schema 4 betreft de metaforische NP's uit schema 3 die een voor [+menselijk] gemarkeerde N2 bevatten. We zijn nagegaan waar de in deze metaforische NP's gebruikte N1's in eerste instantie naar verwijzen als ze los van de metaforische NP gebruikt worden. Bijna twee derde (64%) van deze N1's blijkt in dat geval te verwijzen naar een mens of een dier. Anders gezegd: daar waar N1 een kwalificerend kenmerk toekent aan een voor [+menselijk] gemarkeerde N2, is N1 veel vaker gemarkeerd voor [+levend] dan voor [-levend].

	N1		
	[-levend]	[+levend]	
N2 [+menselijk]	36%	64%	100%

Schema 4. N1 en [$\pm$ levend] (n = 221)

De verklaring voor het verschijnsel dat *die* als genusmarkeerder veel frequenter is dan *dat*, is nu eenvoudig. Voor [+levend] gemarkeerde N's, en bijgevolg voor [+menselijk] gemarkeerde N's, hebben meestal een mannelijk dan wel een vrouwelijk genus en slechts bij uitzondering een onzijdig genus (Haeseryn e. a. 1997). Het wordt nu ook duidelijk waarom DE-HET-NP's nooit en HET-HET-NP's zelden voorkomen. N2 is in 74% van de gevallen gemarkeerd voor [+menselijk] en dus meestal een *de*-woord. Dat HET-DE-NP's vrij frequent zijn, ligt voor de hand. Uit schema 4 kunnen we afleiden dat N1 in ongeveer een derde van de gevallen is gemarkeerd voor [-levend], hetgeen een *het*-woord op de N1-plaats makkelijker mogelijk maakt. Dat DE-DE-NP's, tenslotte, zeer frequent zijn, volgt rechtstreeks uit de schema's 3 en 4: metaforische NP's bevatten in 74% van de gevallen een voor [+menselijk] gemarkeerde N2, waarbij in 64% van de gevallen sprake is van een voor [+levend] gemarkeerde N1.

¹³ De percentages in de schema's 3 en 4 zijn afgerond.

8. Conclusies

Met betrekking tot de genuscongruentieverschijnselen in de metaforische NP concluderen we het volgende. Enerzijds is er in metaforische NP's vaak sprake is van genuscongruentie tussen N1 en N2, omdat N2 in de meeste gevallen naar een entiteit verwijst die de eigenschap 'menselijk' bezit en omdat N1 vrij vaak verwijst naar een entiteit die de eigenschap 'menselijk' of 'dierlijk' bezit. Dergelijke N's zijn meestal *de*-woorden. De genuscongruentie tussen N1 en N2 hangt dus gezinszamen met de aanwezigheid van een genusmarkeerder. Ons inziens is het dan ook niet juist om te spreken in termen van 'gewenste genuscongruentie', want dat zou kunnen suggereren dat de taalgebruiker het optreden van tegengestelde genera zou vermijden (vgl. Paardekooper 1986). Zoals inmiddels duidelijk is, is het enige dat de taalgebruiker doet zijn negatieve dan wel positieve gevoelens uitspreken, bij voorkeur ten aanzien van zijn medemens. Het ligt voor de hand dat hij daarbij het liefst N1's gebruikt die in staat zijn te verwijzen naar mensen of dieren.

Gezien onze verklaring van genuscongruentieverschijnselen binnen de metaforische NP, concluderen we dat de stelling van Paardekooper (1956, 1962, 1986), Klein (1977) en Van den Berg (1979) volgens dewelke deze NP een andere syntactische structuur heeft dan de niet metaforische variant, omdat Det1 genusmarkeerder van de gehele constructie zou zijn, weerlegd is. Met andere woorden: genuscongruentie markeert hier geen syntactische maar semantische functies.

BIBLIOGRAFIE

- BAARSLAG, MARIA NEELTJE (1952): *Etude comparative de quelques besoins linguistiques du français et du néerlandais*. Leiden: Luctor et Emergo.
- BERG, BOUDEWIJN VAN DEN (1979): 'Nog eens een schat van een kind', in: *De nieuwe taalgids* 72, nr. 3, blz. 247–251.
- CASPEL, PAULUS PETRUS JOHANNES VAN (1970): 'Een schat van een (niet meer zo jong) kind', in: *De nieuwe taalgids* 63, nr. 4, blz. 280–287.
- ES, GUSTAAF AMANDUS VAN – CASPEL, PAULUS PETRUS JOHANNES VAN (1973): 'De groepsvorming in de zin V', in: Gustaff Amandus van Es – Paulus Petrus Johannes van Caspel (red.): *Publicaties van het archief voor de Nederlandse syntaxis. Reeks I. Syntaxis van het moderne Nederlands*, nr. 29, blz. 206–248.
- EVERAERT, MARTIN (1992): 'Nogmaals een schat van een kind', in: Hans Bennis – Jan W. de Vries (red.): *De binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*. Dordrecht: ICG-publications, blz. 45–54.
- GROOT, ALBERT W. DE (1949): *Structurele syntaxis*. Den Haag: Servire.
- HAESERYN, WALTER e. a. (1997): *Algemene Nederlandse spraakkunst*. Groningen-Deurne: Martinus Nijhoff-Wolters Plantyn.
- HERTOG, CORNELIS HERMAN DEN (1973): *Nederlandse spraakkunst*. Deel 3. Ingeleid en bewerkt door H. Hulshof. Amsterdam: W. Versluys Uitgeversmaatschappij b.v.
- JANSSEN, THEO (1974): 'Possessieve constructies', in: *De nieuwe taalgids* 68, nr. 1, blz. 1–13.
- KLEIN, MAARTEN (1977): *Appositionele constructies in het Nederlands*. Nijmegen: uitgave in eigen beheer.
- LOMBARD, ALF (1930): *Les constructions nominales dans le français moderne. Etude syntaxique et stylistique*. Uppsala/Stockholm: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB.

- LOMBARD, ALF (1931): 'Li fel d'anemis', 'ce fripon de valet'. Une étude sur les expressions de ce type en français et sur certaines expressions semblables dans les langues romanes et germaniques', in: *Studier i modern Språkvetenskap*. Uppsala, blz. 149–215.
- OVERDIEP, GERRIT S. (1949): *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*. Geheel herziene druk van de uitgave van 1937. Verzorgd door G.A. van Es. Zwolle: Tjeenk Willink.
- PAARDEKOOPEP, PETRUS CORNELIS (1956): 'Een schat van een kind', in: *De nieuwe taalgids* 49, blz. 93–99.
- PAARDEKOOPEP, PETRUS CORNELIS (1962): *ABN Spraakkunst*. Voorstudies, vierde deel. Den Bosch: Malmberg.
- PAARDEKOOPEP, PETRUS CORNELIS (1986): *Beknopte ABN-syntaksis*. Eindhoven: uitgave in eigen beheer.
- PEKELDER, JAN (1993): *Conventies en functies. Aspecten van binominale woordgroepen in het hedendaagse Nederlands*. [Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, nr. 71]. Louvain-la-Neuve: Peeters.
- PEKELDER, JAN (2002): *Décodage et interprétation. Ordres linguistique, iconique et pragmatique en néerlandais contemporain*. [Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, nr. 110]. Louvain-la-Neuve: Peeters.
- REICHLING, ANTON (1967): *Het woord. Een studie omtrent de grondslag van taal en taalgebruik*. Tweede druk van de uitgave van 1935. Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink
- ROYEN, GERLACH (1953): *Buigingsverschijnselen in het Nederlands*. Deel III, tweede stuk. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- TOORN, MAARTEN CORNELIS VAN DEN (1973): *Nederlandse grammatica*. Groningen: H.D. Tjeenk Willink bv.
- VERHAAR, JOHN W. M. (1998): 'Evaluative nominal classifiers in Dutch', in: *Leuvense bijdragen* 86, 3 (jaargang 1997–1998), blz. 263–290

GENDER AGREEMENT PHENOMENA WITHIN THE DUTCH NP

Summary

Since Paardekoopep (1956, 1962, 1986), Klein (1977) and Van den Berg (1979), it has been assumed that in metaphorical NPs like *die_{Det1} schat_{N1} van een jongen_{N2}* (*that treasure of a boy*), N1 and N2 agree in gender (*de schat* and *de jongen*) if Det1 is a gender marker. The explanation for this observation has been sought in the syntactic structure of the NP. Det1 is not a modifier of N1 only, such as in non-metaphorical NPs like *een_{Det1} zoon_{N1} van een buurman_{N2}* (*a son of a neighbour*), but of the whole NP. In this contribution, we hope to make it plausible that there might be a more adequate explanation based on semantic factors.

SHODA GRAMATICKÉHO RODU V NIZOZEMSKÉ NOMINÁLNÍ FRÁZI

Resumé

Paardekoopep (1956, 1962, 1986), Klein (1977) a Van den Berg (1979) uvádějí, že mezi substantivy (N1 a N2) v metaforických nominálních frázích typu *die_{Det1} schat_{N1} van een jongen_{N2}* panuje rodová shoda (*de schat* i *de jongen*), je-li první z determinátorů (Det 1) indikátorem rodu. Příčina tohoto jevu byla v minulosti spatřována v syntaktické struktuře nominální fráze. Det1 je nejen modifikátor prvního substantiva nominální fráze (srov. podobně i v nemetaforických nominálních frázích typu *een_{Det1} zoon_{N1} van een buurman_{N2}*), ale i modifikátor metaforické nominální fráze jako celku. Autor předkládaného příspěvku je přesvědčen, že adekvátnější vysvětlení tohoto jevu je třeba hledat spíše ve faktorech sémantických.